

Mr Vladimir Pavićević

Asistent magistar, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dvadeset godina od pada Berlinskog zida: slučaj Srbija

Uvod

Rušenje Berlinskog zida 1989. godine je u državama Centralne i Istočne Evrope označilo početak transformacije njihovog ekonomskog, pravnog i političkog sistema u moderne zajednice koje se temelje na tržišno orijentisanoj privredi, vladavini prava i političkom pluralizmu. Usmerenost ka novim vrednostima bila je jasno determinisana i inspirisana idejom o članstvu u Evropskoj zajednici (EZ), što je trebalo da obezbedi konačno ujedinjenje dva dela evropskog kontinenta koja su tokom pola veka bila razdvojena neprobojnim zidom.¹

Od svih komunističkih država u Evropi, evropska perspektiva je 1989. godine bila najbliža tadašnjoj Jugoslaviji (SFRJ), koju je činilo šest federalnih jedinica (Srbija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Slovenija i Crna Gora) i dve autonomne pokrajine (Kosovo i Vojvodina). Autonomne pokrajine su administrativno bile deo Srbije, ali su svoje predstavnike i pravo odlučivanja imale i u federalnim organima. Za razliku od drugih država Centralne i Istočne Evrope koje su propašću komunizma članstvo u EZ definisale kao svoj veoma udaljeni, ali prioritetni cilj, u bivšoj Jugoslaviji su narasli etnički sukobi doveli do rata i raspada zemlje, a evropska budućnost nekada zajedničke države potisnuta je kao manje važno pitanje, koje je tek nakon ratova postalo politički prioritet njenih naslednica.

Od svih država koje su nastale na tlu bivše Jugoslavije, jedino je Slovenija postala punopravna članica Evropske unije 2004. godine, dok se preostale zemlje nalaze u

¹ O (ne)izneverenim očekivanjima protagonista ovih događaja Sorin Antohi, Vladimir Tismaneanu (prir.), *Between Past and Future. The Revolutions of 1989 and their Aftermath*, Central European University, Budapest 2000, 3-100.

predvorju Evrope. Hrvatska ima status kandidata za članstvo u EU, otpočela je pregovore o punopravnom članstvu i očekuje se da će tokom 2010. godine ove pregovore i da zaokruži. Makedonija je, uprkos problemima, dobila status kandidata za članstvo u EU 2005. i priprema se za početak pregovora za članstvo. Crna Gora je u decembru 2008. godine predala zahtev za članstvo i očekuje da će tokom 2010. godine osigurati status kandidata. Albanija i Bosna i Hercegovina imaju potpisan Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, i čekaju priliku da podnesu zahtev za članstvo, kako bi nakon toga stekle status kandidata.

Nakon promena 2000. godine, otpočetih uklanjanjem Slobodana Miloševića sa vlasti, status evropske integracije Srbije je i dalje neizvestan. Srbija je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, ali se odredbe Ugovora još uvek ne primenjuju zbog nedovoljne saradnje Srbije sa Haškim tribunalom. Tako se Srbija, u procesu evropskih integracija, našla na poslednjoj poziciji među državama Zapadnog Balkana, zauzevši mesto iza Hrvatske, Makedonije, Crne Gore, Albanije i Bosne i Hercegovine.

Proces evropske integracije Srbije dodatno je usporen nakon što je 17. februara 2008. godine Skupština Kosova donela odluku o proglašenju nezavisnosti. Time je pitanje načina na koji Srbija treba da reaguje na proglašenje kosovske nezavisnosti potisnulo raspravu o evropskoj perspektivi Srbije i dovelo u pitanje integraciju Srbije u Evropsku uniju.

Ovim tekstom pokušaću da definišem ključne istorijske i političke tačke u razvoju Srbije, Crne Gore i Kosova u periodu od 1989. do 2009. godine; da odredim stanje evropskih integracija sva tri entiteta 20 godina nakon pada Berlinskog zida; da definišem uzroke takvog stanja; i da ponudim predlog odgovarajuće politike koja bi trebalo da doprinese ubrzanju procesa integracije Srbije, Crne Gore i Kosova u EU.

Evropska perspektiva socijalističke Jugoslavije 1989. godine

Komunistička Jugoslavija je doživela nekoliko razvojnih faza do konačnog uobličavanja kao Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1963. godine. Država tadašnjeg komunističkog vođe Josipa Broza Tita je, osim na njegovoj harizmi, počivala

na vladajućoj komunističkoj, ideologiji i na vojsci. Nevoljna da se potpuno usmeri ka državama komunističkog bloka pod kontrolom Sovjetskog Saveza, ali bez želje da svoj politički sistem usmeri ka modelu parlamentarnih demokratija zapadnog tipa, nekadašnja Jugoslavija je uživala u blagodetima nesvrstane pozicije u odnosu na blokovsku podelu sveta.²

Ova pozicija je, ipak, omogućavala značajnu saradnju sa državama Zapadne Evrope i Sjedinjenih Američkih Država. U odnosima sa SAD, odnosi su bili naročito intenzivni u domenu vojne saradnje, pa se zahvaljujući tome često govorilo da Titova Jugoslavija raspolaže vojnim arsenalom koji je pozicionira na četvrto mesto po snazi u Evropi. Sa Evropskom zajednicom je saradnja mahom bila ekonomska, pa su odnosi razvijani kroz potpisivanje niza sporazuma koji je trebalo da obezbede jaču povezanost jugoslovenske i privrede država članica EZ. Od 1970. do 1990. godine državnici bivše Jugoslavije su sa predstavnicima Evropske ekonomske zajednice (EEZ) potpisali dva trgovinska sporazuma, Sporazum o saradnji, Protokol o trgovini i dva finansijska protokola, a organizovano je i devet sastanaka saveta za saradnju EEZ i SFRJ na ministarskom nivou.³

U takvom kontekstu odnosa sa spoljnim svetom, razvijala se i borba unutar Komunističke partije za institucionalne promene na nivou federacije. Rezultat ovih borbi bila je ustavna promena 1974. godine prema kojoj je status Srbije, kao jedne od šest federalnih jedinica, značajno izmenjen. Vojvodina na severu i Kosovo na jugu su prema Ustavu Jugoslavije iz 1974. definisane kao autonomne pokrajine u okviru Srbije. One su imale pravo glasa i zastupljenosti u federalnim organima, a njihovo učešće u odlučivanju ni na koji način nije bilo uslovljeno stavom organa u Srbiji.⁴

Ovako labavi institucionalni mehanizam je, zahvaljujući neprikosnovenosti autoriteta vođe, funkcionisao bez većih problema do Titove smrti 1980. godine. Vrlo brzo

² O nastanku ovog osobenog položaja vidi Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi sa velikim silama 1949-1955*, Globus, Zagreb, 1988; Dragan Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956-1961*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2006, kao i priloge u zborniku radova *Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 2008.

³ Prvi kontakti sa Zapadom u Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad. Jugoslovensko približavanje NATO*, Službeni listi, Beograd 2000. Zapadna perspektiva ove saradnje u Lorjn Liz, *Održavanje Tita na površini*, BMG, Beograd 2003. Novija studija po ovom pitanju Predrag Simić, *Tito i NATO*, Večernje novosti, Beograd 2008.

⁴ O stvaranju ovog institucionalnog aranžmana u Dejan Jović, *Jugoslavija. Država koja je odumrla*, Prometej, Zagreb 2003, 103-156.

nakon njegove smrti nastao je vakuum koji nije bilo moguće zameniti za to predviđenim institucijama, pa je tokom naredne decenije savezna vlast sve više gubila legitimitet nauštrb republičkih elita, koje su lakše uspostavljale kontakt sa narodom. Sve to je dovelo do krize federalnog nivoa vlasti čija forma nije bila u stanju da obezbedi bilo kakvu sadržinu politikama federacije.⁵

Još tokom osamdesetih godina 20. veka politički diskurs u Srbiji, najvećoj članici jugoslovenske federacije, bio je obeležen nastojanjima da se izmeni status Srbije definisan Ustavom Jugoslavije iz 1974.⁶ godine. Prevlašću Slobodana Miloševića u Savezu komunista Srbije, nad kojim je uspostavio punu kontrolu nakon Osme sednice Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije septembra 1987. prevladala je opcija vaninstitucionalne aktivnosti na promeni ovakvog stanja.⁷ Početkom oktobra 1988. demonstranti u Novom Sadu su gađali jogurtom zgradu Izvršnog veća Vojvodine i prinudili članove vojvođanskog rukovodstva da podnesu ostavke. Sličan scenario ponovljen je u Crnoj Gori sa početka 1989. u kojoj se masa, koja je podržavala Miloševića, srela sa policijom, nakon čega je crnogorsko rukovodstvo odstupilo. Populistički pristup politici urušavao je već rasklimane temelje Jugoslavije.

Usledilo je obeležavanje proslave 600 godina od bitke na Kosovu, što je bila prilika da se vođa i njegov narod sretnu licem u lice na mestu koje simbolizuje tradiciju otpora i neprihvatanja tuđinske vlasti. To je bio način da se narod prepozna u novom vođi - Miloševiću. Na mitingu su učestvovala stotine hiljada ljudi, čije je oduševljavanje Miloševićevom politikom doseglo histerične razine. Tako se u Miloševićevom slučaju poklopilo vezivanje za jaku tradiciju i običaje sa jedne i izrazito harizmatična ličnost vođe sa druge strane.⁸ Ovaj spoj nije obećavao da će racionalno političko delovanje, koje

⁵ O dubini krize nakon Titove smrti svedoče *Dokumenta CIA o Jugoslaviji*, Službeni glasnik, Beograd 2009, 224-296. Ovu je oblast ubrzo tematizovao Jovan Mirić, *Sistem i kriza*, Cekade, Zagreb 1984. Zabrinutost za budućnost odražava se i u brojnim anketama javnih ličnosti: Dušan Bogavac (prir.), *Šta da se radi?* Beograd, 1986.

⁶ Dejan Jović. op.cit, 255-329. O vanpartijskim pokušajima rešenja ovog pitanja vidi Jasna Dragović Soso, *'Spasioci nacije'. Intelktualni opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Reč, Beograd 2004, 175-238. Sasvim drugu vrstu zabrinutosti za budućnost odražava Memorandum SANU.

⁷ Vidi priloge Koste Nikolića i Dejana Jovića u Momčilo Pavlović, Dejan Jović, Vladimir Petrović (prir.), *Milošević – put ka vlasti, Osmo sednica CKSKS*, Institut za savremenu istoriju, 2008.

⁸ Kosta Nikolić, *Niko ne sme da vas bije*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2006, Slava Đukić *Između slave i anateme: politička biografija Slobodana Miloševića*, Filip Višnjić, Beograd, 1994.

pretpostavlja stavljanje zakona iznad volje suverena, postati karakteristika političkih procesa u Srbiji krajem 20. veka.

Pozicija neprekidnog teritorijalnog previranja u kojem se Srbija nalazi od 1988. do danas ima svoje korene upravo u periodu slamanje bivše Jugoslavije. Ono je u prethodne dve decenije unutra bilo izraženo kroz gašenje autonomija autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova 1989. godine, a spolja isticanjem pretenzija nad Srbima izvan Srbije.⁹

Uprkos veoma povoljnoj poziciji koju je SFRJ uživala spolja i koja je mogla da joj obezbedi jasnu evropsku perspektivu i članstvo u EZ u narednoj deceniji, Jugoslavija nije opstala, a njeni narodi su jedni druge počeli da posmatraju kao neprijatelje. Nespremnost političkih elita federalnih jedinica da se dogovore o principima uređenja transformisane države uveli su jugoslovenske narode u ratove koji su počeli u Sloveniji, potom i u Hrvatskoj u leto 1991. Nakon što su Slovenija i Hrvatska proglasile nezavisnost, Makedonija i Bosna i Hercegovina su učinile isto, dok su Srbija sa dve autonomne pokrajine, Vojvodinom i Kosovom, i Crna Gora odlučile da formiraju novu zajednicu – Saveznu Republiku Jugoslaviju.

Dva oka u glavi – forma bez sadržine

Savezna Republika Jugoslavija (SRJ) stvorena je kao federacija dve republike, Srbije i Crne Gore, 27. aprila 1992. godine. Uprkos ogromnim razlikama u veličini teritorije, razvijenosti i broju stanovnika, neophodnost osnivanja zajednice Srbije i Crne Gore objašnjavana je istorijskim, kulturnim i političkim vezama između dve stare države. Otud se u svakodnevnom govoru često pominjala kovanica da su Srbija i Crna Gora dva oka u glavi i da je upućenost jedne republike na drugu nepotrebno posebno argumentovati.

⁹ Sabrina P. Ramet, Vjeran Pavlaković (ed.), *Serbia Since 1989 – Politics and Society under Milošević and After*, University of Washington Press, Washington, 2007. Mladen Lazić, *Račiji hod. Srbija u transformacijskim procesima*, Filip Višnjić, Beograd 2000. Slobodan Antonić, *Zarobljena zemlja. Srbija za vlade Slobodana Miloševića*, Otkrovenje, Beograd 2002.

Novostvorena država, koja je Ustavom garantovala jednakost Srbije i Crne Gore, proglasila se i jedinim legitimnim sukcesorom socijalističke Jugoslavije. Otud njeni predstavnici, nasuprot očekivanjima međunarodne zajednice, nisu ponovo konkurisali za članstvo u međunarodnim organizacijama i forumima, smatrajući da je stolica u tim organizacijama obezbeđena polaganjem prava na nasleđe socijalističke Jugoslavije. Sve do smene Miloševića 2000. godine status Savezne Republike Jugoslavije u međunarodnoj zajednici nije bio definisan.

U trenutku nastanka SRJ, uveliko je vođen rat na teritoriji Hrvatske, a u Bosni i Hercegovini su ratni sukobi počeli da se rasplamsavaju. Veliki broj dobrovoljaca iz Savezne Republike Jugoslavije, kao i oružane snage JNA koja se transformisala u Vojsku Jugoslavije i vojske srpskih paradržava, učestvovala su u ratnim dejstvima na teritoriji njenih novih zapadnih suseda. Učešće jugoslovenskih formacija u Hrvatskoj pravdano je potrebom da se Srbima u Hrvatskoj omogući slobodno odlučivanje o tome da li žele da ostanu da žive u Hrvatskoj. U tom kontekstu, na teritoriji hrvatske države proglašena je Republika Srpska Krajina kao posebni entitet koji je kao svoj cilj definisao pripajanje Saveznoj Republici Jugoslaviji. U Bosni i Hercegovini je situacija bila još kompleksnija. Tri konstitutivna naroda, Bošnjaci, Srbi i Hrvati nisu mogli da se saglase oko modela zajedničkog života, pa su bosanski Srbi vrlo brzo proglasili Republiku Srpsku, usmerivši svoje političko delovanje ka punoj nezavisnosti od vlade u Sarajevu i potencijalnom pripajanju Saveznoj Republici Jugoslaviji.

Aktivnosti Evropske zajednice na smirivanju konflikta u bivšoj Jugoslaviji tekle su još od sredine 1991. godine. U početku usmerene na pokušaj sprečavanja rata, misije EZ su kasnije uglavnom težile ka tome da obezbede obustavljanje ratnih dejstava i otvaranje pregovaračkog procesa između sukobljenih strana. U periodu od 1991. do 1995. EZ je učestvovala u pripremi više planova koji je trebalo da doprinesu okončanju rata u Hrvatskoj, ali je taj rat okončan nakon vojne operacije *Oluja* koju su hrvatske snage organizovale u leto 1995. godine, nakon čega je većina srpskog stanovništva izbegla u Srbiju, a Republika Srpska Krajina prestala da postoji. U Bosni i Hercegovini je rat bio još teži i krvaviji, a ideja o zaustavljanju rata, izražena kroz niz neuspešnih posredovanja i planova, postala je relevantna tek u jesen 1995. godine. Preokret odnosa snaga u

Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, uz aktivno angažovanje Sjedinjenih Američkih Država, otvorio je put pregovorima, okončanih potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma.¹⁰

Formalno vođena predsednikom i vladom nove federacije, SRJ je tokom ratova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, bila država u kojoj je suštinsku moć imao tadašnji predsednik Srbije Slobodan Milošević. Milošević je pod svojom kontrolom imao rukovodstvo male Crne Gore, a masku političkog pluralizma koristio je za legitimisanje svoje vladavine kao demokratske. Istovremeno, zbog učešća u ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Ujedinjene nacije su 1992. godine protiv Savezne Republike Jugoslavije uvele ekonomske sankcije koje su iscrple ekonomiju i onako urušene države. Ostalo je zabeleženo da je inflacija koja je tokom 1993. godine pogodila SRJ bila najveća posle velike inflacije u Nemačkoj u periodu između dva velika rata.¹¹ U državi nije bilo dovoljno hrane, benzin se prodavao u ograničenim količinama, a svakodnevno su na ulicama stvarani dugački redovi stanovništva za osnovne životne namirnice koje su postale deficitarne.

Nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, kojim je okončan rat u Bosni i Hercegovini, činilo se da prostor Zapadnog Balkana očekuje period stabilizacije. Dugo očekivani mir stvorio je nadu da je vreme ratova za jugoslovensko nasleđe prošlo. Slobodan Milošević je u Srbiji, većoj članici jugoslovenske federacije, učvrstio svoju vlast, ostavši predsednik Srbije sve do 1997. godine. Za razliku od Srbije, u manjoj članici jugoslovenske federacije, Crnoj Gori, tadašnji predsednik Vlade Milo Đukanović, podigao je krajem 1996. godine svoj glas protiv autoritarne vladavine Slobodana Miloševića. Povod za takvo delovanje Mila Đukanovića bili su veliki građanski protesti koje su organizovali srpska opozicija i studenti univerziteta u Srbiji nakon krađe izbora za jedinice lokalne samouprave. Ohrabren ovim razvojem, crnogorski premijer je smatrao da dugogodišnja izolacija države treba da prestane, a da je to moguće otvaranjem države ka partnerstvu sa Zapadom i demokratizaciji političkih procesa unutar SRJ. Đukanović je u isto vreme javno isticao da je Slobodan Milošević prevaziđeni političar i zatražio od njega da se povuče iz politike. Ovakav nastup predsednika crnogorske vlade doveo je do

¹⁰ Ksavije Bugarel, *Bosna. Anatomija rata*, Reč, Beograd 2004; O pregovorima koji su okončali sukob u Ričard Holbruk, *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo 1998.

¹¹ Mlađan Dinkić, *Ekonomija destrukcije. Velika pljačka naroda*, Stubovi kulture, Beograd 1997.

sukoba u Demokratskoj partiji socijalista, vladajućoj stranci u Crnoj Gori, koja je u periodu od 1992. godine slepo pratila Miloševićevu politiku.¹²

Na predsedničkim izborima koji su usledili u jesen 1997. godine Milo Đukanović je pobedio Miloševićevog kandidata Momira Bulatovića i označio jasno distanciranje politike crnogorskog rukovodstva od politike koja se definiše u Beogradu. Đukanovićeva pobeda na predsedničkim izborima 1997. godine usmerila je Crnu Goru ka zapadnim partnerima i stvorila pretpostavke za njenu samostalnost koja je ostvarena 2006. godine. Uporedo sa ovim procesom, Slobodan Milošević je, nakon izbora 1997. godine postao predsednik SRJ, a mesto predsednika Srbije zauzeo je teškom mukom Miloševićev partijski saradnik Milan Milutinović, nakon što je prvobitni kandidat Socijalističke partije Srbije, dotadašnji predsednik SRJ, Zoran Lilić, umalo poražen na izborima od Vojislava Šešelja, predsednika ultradesničarske Srpske radikalne stranke.

Uporedo sa razvojem nove politke Crne Gore prema Srbiji, na teritoriji Kosova, nekadašnje autonomne pokrajine Srbije, rasplamsava se sukob između Albanaca i Srba. Bojkot državnih institucija i stvaranje paralelnih institucija sistema na Kosovu, govorila je o rešenosti albanske populacije da ne prihvati ni minimalne nadležnosti Srbije na Kosovu. U martu 1997. Albanci saopštavaju da je, usled dugotrajnog diskriminatorskog odnosa prema albanskoj nacionalnoj manjini, tokom kojih su albanskom stanovništvu uskraćivana prava, njihov cilj postalo stvaranje nezavisne države Kosovo. Iste godine Albanci na Kosovu su radikalizovali načine borbe za ostvarenje svojih ciljeva sve do oružane pobune koju je Oslobodilačka vojska Kosova vodila protiv pripadnika srpskih policijskih snaga. Konflikt je poprimao sve veće razmere i izazvao novu intervenciju međunarodne zajednice. Nastojanja da se do rešenja dođe mirnim putem propala su u februaru 1999. nakon konferencije u Rambujeu, na kojoj je srpska delegacija, predvođena Milanom Milutinovićem, odbila da stavi potpis na ponuđeni predlog.¹³

Pravdajući svoje angažovanje zločinima prema Albancima u kojima je početkom 1999. godine ubijen veliki broj civila, Severnoatlantski vojni savez (NATO) je 24. marta 1999. godine započeo vojnu intervenciju protiv Savezne Republike Jugoslavije. Rezultat

¹² O ovom raskolu može se čitati iz memoara Momira Bulatovića, *Pravila ćutanja*, Zograf, Niš 2005. O saradnji sa Miloševićem u Momir Bulatović, *ICTY vs Slobodan Milošević. Neizgoverena odbrana*, Zograf Niš 2006.

¹³ Predrag Simić, *Put u Rambuje*, Nea, Beograd 2000, Marti Ahtisari, *Misija u Beogradu*, Filip Višnjić, Beograd 2001.

desetonedeljne intervencije bilo je povlačenje vojnih i policijskih snaga SRJ i Srbije, koje je uređeno Kumanovskim sporazumom, kao i definisanje statusa Kosova Rezolucijom 1244 Ujedinjenih nacija. Stotine hiljada Albanaca koji su pre i tokom intervencije proterani iz svojih domova vratilo se na Kosovo, a upravljački kapaciteti Srbije nad Kosovom preneti su na administraciju Ujedinjenih nacija (UNMIK).

Ponesen prividom građanske kohezije koja je nastala tokom intervencije NATO a koja mu je nagoveštavala izrazitu podršku naroda, Slobodan Milošević je za 24. septembar 2000. godine raspisao vanredne izbore za predsednika Savezne Republike Jugoslavije i Skupštinu. Ne uviđavši krhkost svog položaja nakon NATO intervencije, kojoj su doprinosile i oštre kritike iz Crne Gore kao i od opozicionih lidera u Srbiji, Slobodan Milošević je smatrao da će prevremenim izborima obezbediti još jedan predsednički mandat. Suprotno njegovim očekivanjima, građanstvo u Srbiji je na izborima 2000. godine poverenje ukazalo kandidatu široke opozicione koalicije, predsedniku Demokratske stranke Srbije, Vojislavu Koštunici. Osećajući da je podrška na izborima istopljena, a nespreman da prihvati poraz, Slobodan Milošević je naredni oslonac svoje moći potražio u vojsci i bezbednosnim službama.

Veliki građanski protest, koji je na trgove Beograda, izveo preko pola miliona ljudi, bio je dovoljan da zapečati izborni poraz do tada neprikosnovenog vođe. Demonstranti su ušli u zdanje Narodne skupštine SRJ čime je označen kraj vladavine Slobodana Miloševića.¹⁴ Demokratska opozicija Srbije preuzela je kontrolu nad državnim institucijama, u roku od dva meseca raspisala izbore za organe vlasti u Srbiji i početkom januara 2001. godine konstituisala novu demokratsku vlast. Novi srpski premijer postao je Zoran Đinđić, predsednik Demokratske stranke, koji je kao prioritete svoje Vlade definisao brzo menjanje Srbije i njeno pripremanje za skori prijem u članstvo Evropske unije. Dve ključne teme koje su dočekale novu vlast u Srbiji bile su odnosi Srbije i Crne Gore i rešavanje statusa Kosova.

¹⁴ Dragan Bujošević, Ivan Radovanović, *5.oktobar*, Beograd 2001. Ivana Spasić, Milan Subotić (ur), *(R)evolucija i poredak*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd 2001.

Stvaranje Državne zajednice Srbija i Crna Gora

Ubrzo nakon demokratskih promena u Srbiji otpočeo je pregovarački proces između Srbije i Crne Gore o redefinisaniu odnosa u postojećoj federaciji. Crnogorska vlada je još 1999. ponudila platformu za pregovore, a svoju usmerenost ka stvaranju nezavisne države iste godine je potvrdila uvođenjem nemačke marke kao zvanične valute u Crnoj Gori. Platforma iz 1999. dopunjena je novim elementima 2001. godine koji su predviđali da Srbija i Crna Gora treba najpre da postanu nezavisne države, potom da pregovaraju o mogućem savezu.

Predsednik SRJ Vojislav Koštunica i srpska vlada ponudili su svoju platformu koja je predviđala očuvanje federalnog okvira i davanje centralnim organima vlasti nadležnosti koje su tipične za federalno uređenu državu. Pregovori dve strane nisu bili uspešni pa se krajem 2001. i početkom 2002. godine u pregovarački tok uključila Evropska unija. Visoki predstavnik Evropske unije za spoljnu politiku i bezbednost Havijer Solana usmeravao je pregovore ka pokušaju otkrivanja formule koja bi očuvala integritet postojeće zajednice.

Uključivanje aktera iz Evropske unije bilo je i za Srbiju i za Crnu Goru važno i u kontekstu otpočinjanja procesa pridruživanja Evropskoj uniji. Savezna Republika Jugoslavija je u periodu od 2001. do 2003. uspostavila odnose sa svim relevantnim evropskim institucijama i forumima. Promene su naročito bile evidentne u Srbiji: u ovom periodu je uhapšen Slobodan Milošević i ubrzo izručen Hagu na osnovu optužnice koja ga je teretila za najteže zločine protiv čovečnosti izvršene na Kosovu, u Bosni i Hercegovini i u Hrvatskoj; izvršene su promene u policiji i državnom aparatu; otklonjene su najvažnije političke prepreke za početak formalnog procesa pridruživanja Evropskoj uniji.¹⁵

Ipak, Srbija se suočavala sa teškim pitanjem definisanja statusa Kosova. Ovo pitanje javilo se kao važno i u razgovorima o odnosima Srbije i Crne Gore. Rezolucija 1244 UN vezivala je Kosovo za Saveznu Republiku Jugoslaviju, a ne za Srbiju. Otud se,

¹⁵ O tome više u: Čedomir Jovanović, *Moj sukob sa prošlošću*, Danas, Beograd 2005. Dušan Mihajlović, *Povlenske magle i vidici*, Nea, Beograd 2005, Miodrag Isakov, *Parados*, NS media, Novi Sad 2005, Milan St.Protić, *Izneverena revolucija*, Čigoja štampa, Beograd 2005.

naročito u Srbiji, izvodio zaključak da bi nestanak Savezne Republike Jugoslavije mogao da otvori put ka nezavisnosti Kosova. Budući da je razvoj kosovskog pitanja u tom periodu bio definisan kroz formulu *standardi pre statusa*, to ni Evropska unija niti drugi međunarodni akteri nisu bili spremni da u tom trenutku otvaraju pitanje rešavanja statusa Kosova. U 2002. godini opšte prihvaćena teza je glasila da potpuna dezintegracija Savezne Republike Jugoslavije nužno otvara kosovsko pitanje.

Nespremni za rešavanje tog pitanja, predstavnici Evropske unije ponudili su Beogradu i Podgorici privremeno rešenje koje se ogledalo kroz formiranje Državne zajednice Srbija i Crna Gora. Ova zajednica bila je oročena na tri godine nakon čega je obema članicama omogućeno da ponovo razmotre da li žele da ostanu u zajednici. Sporazumom, koji je potpisan 14. marta 2002. godine definisano je da će pravni naslednik SRJ u slučaju odvajanja Crne Gore nakon tri godine biti Srbija čime je omogućeno da se kosovsko pitanje, koje je rezolucijom 1244 vezano za SRJ, nakon nestanka Državne zajednice Srbija i Crna Gora veže za Srbiju. Novonastala zajednica bila je labava tvorevina, nalik na konfederaciju.

Tek što je na određeno vreme rešeno pitanje odnosa Srbije i Crne Gore, Srbiju je zadesio najveći šok u prvoj deceniji 21. veka. Početkom marta 2003. godine ubijen je prvi demokratski izabrani premijer Srbije Zoran Đinđić. Zorana Đinđića ubio je pripadnik Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije i član zločinačkog udruženja koje je formirano tokom Miloševićeve vladavine i koje je i nakon demokratskih promena zadržalo značajna uporišta u državnim organima. U uslovima vanrednog stanja, srpska vlada je bila usmerena na pokušaje otkrivanja i hapšenja učesnika u atentatu na Zorana Đinđića, kao i na razračunavanje sa organizovanim kriminalom. Nakon ukidanja vanrednog stanja izvršena je reorganizacija Vlade Srbije na čije čelo je došao Đinđićev saradnik Zoran Živković.¹⁶

U drugoj polovini 2003. godine otvorena je i jasna perspektiva članstva država Zapadnog Balkana u Evropskoj uniji. Na Samitu šefova država ili vlada zemalja članica Evropske unije i predsednika država ili vlada zemalja Zapadnog Balkana, koji je 21. juna 2003. godine održan u Solunu, usvojena je Deklaracija o Zapadnom Balkanu u kojoj je zapisano da države Zapadnog Balkana, nakon što ispune neophodne uslove, mogu da

¹⁶ Miloš Vasić, *Atentat na Zorana*, Politika, Beograd 2005.

postanu članice EU. Zvaničnim stavom o evropskoj perspektivi ovih država, Evropska unija je želela da ohrabri građanstvo i političke elite zemalja koje su deo regiona da efikasnije rade na uspostavljanju stabilnosti među državama u regiji, na utemeljenju vladavine zakona i na stvaranju funkcionišuće tržišne privrede u svakoj državi pojedinačno.

Skupština Srbije je, shodno definisanim uslovima za pridruživanje Evropskoj uniji, 13. oktobra 2004. godine usvojila Rezoluciju o pridruživanju Evropskoj uniji u kojoj, između ostalog piše da «Narodna skupština Republike Srbije izražava punu spremnost da ispuni sve neophodne preduslove za ubrzanu integraciju Srbije u EU i odlučno podržava stav da se sva lica osumnjičena za zločine počinjene tokom oružanih sukoba od 1991. do 2000. godine na teritoriji bivše SFRJ privedu pravdi, u skladu sa pozitivno-pravnim propisima i međunarodnim obavezama.» Usledila je odluka o pozitivnoj oceni Studije izvodljivosti koju je 25. aprila 2005. godine usvojio Savet ministara Evropske unije, potom i otpočinjanje pregovora između EU i Srbije o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju.

Naredna, 2006. godina, postavila je pred Srbiju, Crnu Goru i Kosovo nove izazove: pitanje opstanka Državne zajednice Srbija i Crna Gora, početak pregovora delegacija Srbije i Kosova o statusu Kosova, usporavanje procesa evropske integracije Srbije zbog nedovoljne saradnje sa Haškim tribunalom i usvajanje novog ustava Srbije.¹⁷

Nastanak novih država:

poslednja epizoda dezintegracije socijalističke Jugoslavije

Vrlo brzo nakon isteka trogodišnjeg perioda na koji je bila oročena državna zajednica Srbija i Crna Gora, crnogorska vlast je odlučila da raspiše referendum za crnogorsku nezavisnost. Na referendumu organizovanom 21. maja 2006. godine, većina od 55.5% glasača podržala je stvaranje nezavisne države Crne Gore, a crnogorska Skupština je proglasila nezavisnost 3. juna 2006. godine. Nezavisnost novostvorene

¹⁷ Mauricio Masari, *Koji je put Srbije i Crne Gore ka Evropi?*, OEBS, Beograd 2005.

države priznala je Srbija, države članice Evropske unije i članice Ujedinjenih nacija. Godinu dana kasnije doneta je odluka o proglašenju Ustava Republike Crne Gore.

U februaru 2006. godine, u Beču je otpočeo pregovarački proces o definisanju statusa Kosova. Članovi srpske delegacije su smatrali da Kosovo treba da ostane deo pravnog, političkog i ekonomskog sistema Srbije. Tri su najvažnija argumenta koja su koristili srpski pregovarači:

1. *poštovanje odredbi međunarodnog prava*, prema čemu je Srbija međunarodno priznata država i članica Ujedinjenih nacija, te njene granice, shodno i članovima Završnog akta iz Helsinkija, ne bi trebalo da budu upitne. Dodatak ovom argumentu predstavlja i sadržina Rezolucije 1244 Ujedinjenih nacija, koja rešenje statusa Kosova vezuje za poštovanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta Savezne Republike Jugoslavije, čiji je Srbija naslednik;

2. *konstruktivno učešće u pregovaračkom procesu*, koje je Srbija pokazala tokom ovih pregovora. Srbija je, najpre preko plana suštinske autonomije, potom i kroz predlog da se model Hong Konga primeni na Kosovu, ponudila predstavnicima kosovskih Albanaca stepen autonomije koji zadovoljava postignute standarde u oblasti zaštite ljudskih prava i nivoa nadležnosti koje jedan entitet može da ima unutar granica suverene države, pa i više od toga;

3. *osećaj pravde i pravičnosti*, koji patnje albanskog stanovništva vezuje za delovanje Slobodana Miloševića, a ne srpske države. Osim što je vodio represivnu politiku na Kosovu, Milošević je, koncentrišući sve više moći u svojim rukama, onemogućavao normalno funkcionisanje političkih institucija i sprečavao razvoj građanskog društva u Srbiji. Time je sam postao najveća prepreka demokratskom preobražaju Srbije. Politička elita koja je na izborima 2000. godine osvojila vlast, usmerila je Srbiju ka Evropskoj uniji i saradnji sa međunarodnom zajednicom, istovremeno gradeći stav da bi bilo nepravедno da nova Srbija plaća punu cenu Miloševićeve politike. Osećaj za pravdu je najbolnije dirnut upravo stavom kosovske elite i najuticajnijeg dela međunarodne zajednice da Kosovo treba da bude nezavisno.

Članovi delegacije kosovskih Albanaca su smatrali da Kosovo treba da postane nezavisna država i za to su koristili tri jaka argumenta:

1. *brojnost pripadnika albanske populacije*, čime se sugerira da preko 90% stanovništva Kosova čine Albanci koji su jedinstveni u stavu da je stvaranje nezavisne države za njih jedino rešenje. Pokušaj da se Kosovo, mimo želje albanske populacije, očuva kao deo Srbije imalo bi, sa druge strane, za rezultat stvaranje velike i homogene grupe stanovnika koji bi bili neloyalni Srbiji. Time bi se stvorili uslovi za trajnu nestabilnost političke zajednice i onemogućilo stvaranje pretpostavki za demokratsku konsolidaciju Srbije;
2. *duga istorija sukoba na Kosovu* tokom kojih su albanskom stanovništvu *uskraćivana bazična prava*, čime se saopštava da je u Srbiji postojao dugotrajni diskriminatorski odnos prema albanskoj nacionalnoj manjini;
3. *zločini koji su izvršeni prema Albancima na Kosovu 1999*, čime se ukazuje da je u akcijama koje su prethodile bombardovanju NATO i tokom njega, ubijen veliki broj civila, a iz svojih domova prognano više stotina hiljada ljudi. Nemogućnost opstanka Kosova u okviru Srbije najjače je temeljen na ovom argumentu.

Pregovori nisu obezbedili rešenje kosovskog problema, pa su kosovski Albanci odlučili da proglase nezavisnu državu Kosovo. To su učinili 17. februara 2008. godine. I dok je ovaj događaj u Prištini obeležen vatrometom, u Beogradu je to izazvalo nasilje na ulicama i paljenje nekoliko stranih ambasada. Vlada Srbije je saopštila da nikada neće priznati jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova, a državama koje su najavile priznavanje kosovske nezavisnosti najavila pogoršanje odnosa.

U isto vreme proces evropske integracije je znatno usporen. Uprkos deklarativnom zalaganju Vlade Srbije za punu saradnju sa Haškim tribunalom, njena nesposobnost ili nevoljnost da locira i izruči Ratka Mladića dovela je do prekida pregovora u okviru Procesu o stabilizaciji i pridruživanju. Ovi pregovori su nastavljeni u leto 2007. godine, a Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju potpisan je u maju 2008. godine.

Srbija je 2006. godine dobila i novi ustav. Ustav Republike Srbije usvojila je Narodna skupština na posebnoj sednici 20. septembra 2006. godine. Usvojeni tekst je pripremljen veoma brzo, grupa partijskih vođa i eksperata za svega dve nedelje je pregovarala i utvrdila kompromisni tekst, koji je bio prihvatljiv skoro za sve političke partije. Sadržina i način usvajanja Ustava Srbije upućuju na njegove značajne manjkavosti, od kojih je najveća ta da je privremen. Sadržina ovog ustava sadrži niz

referenci na Kosovo, a usmerenost Srbije ka Evropi u nekim svojim članovima čini upitnom.

Evropska budućnost Srbije, Crne Gore i Kosova

Pridruživanje ujedinjenoj Evropi ne bi trebalo da bude samo prioritetni spoljnopolitički cilj država Zapadnog Balkana, već i najvažnije unutrašnjepolitičko opredeljenje ka suštinskim reformama političkog, ekonomskog i pravosudnog sistema i izgradnje demokratskih institucija u skladu sa evropskim standardima.

Posmatrajući evropski pejzaž država Zapadnog Balkana, lako se uočava da Srbija, Crna Gora i Kosovo ne predstavljaju lokomotive ovog procesa. Crna Gora je, nakon razdruživanja sa Srbijom u okviru državne zajednice Srbija i Crna Gora, sama dovršila pregovore sa EU u okviru Procesu stabilizacije i pridruživanja i 2007. potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju. Godinu dana kasnije, crnogorski premijer je uručio zahtev za članstvo u Uniji, nakon čega Crna Gora može da računa sa dobijanjem statusa kandidata za članstvo u Uniji tokom 2010. godine.

Srbija jeste potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, ali se odredbe Ugovora još uvek ne primenjuju zbog nedovoljne saradnje Srbije sa Haškim tribunalom. Tako se Srbija u procesu evropskih integracija našla na poslednjoj poziciji među državama Zapadnog Balkana, zauzevši mesto iza Hrvatske, Makedonije, Crne Gore, Albanije i Bosne i Hercegovine.

Uprkos proglašenoj nezavisnosti, Kosovo i dalje ne rukovodi samostalno procesom evropske integracije već u ime Kosova to čini administracija UNMIK. Najveću kočnicu uspešnosti evropske integracije Kosova predstavljaju nerešeni odnosi sa Srbijom. Otud se kao logična javlja ideja o mogućnosti da se povežu dve goruće teme na Zapadnom Balkanu danas - pitanje definisanja statusa Kosova i pitanje evropske budućnosti Srbije.

Predlog politike koji bi relevantne aktere u Srbiji i na Kosovu usmerio ka rešavanju ovih problema pretpostavlja nekoliko koraka. Najpre bi Srbija, usmerivši se na racionalno i objektivno sagledavanje međunarodnih prilika, trebalo da uputi jasan signal

Evropskoj uniji da je moguće postići dogovor kojim će Srbija, pod pretpostavkom da se postigne saglasnost o narednim koracima, prihvatiti faktičko stanje na Kosovu. Budući da Srbija ne može da spreči članice Evropske unije da priznaju nezavisnost Kosova, onda je racionalno da otvori, a ne da zatvori svoju evropsku perspektivu.

Sa Evropskom unijom i predstavnicima Albanaca sa Kosovu, Srbija bi trebalo da inicira dogovor koji će da reguliše status Srba na Kosovu, njihovo državljanstvo, slobodni pristup kulturnim spomenicima i slobodno kretanje ljudi između Kosova i Srbije. Srbija bi istovremeno od Evropske unije trebalo da traži jasnu garanciju za dobijanje statusa kandidata za članstvo u Uniji i datum otpočinjanja pregovora o članstvu. U okviru regionalne saradnje, Srbija bi, nakon dobijanja statusa kandidata, trebalo da uspostavi diplomatske odnose sa Kosovom, što će biti uslov za učlanjenje u Evropsku uniju.

Predložena politika prema pitanju rešavanja statusa Kosova i ubrzanju evropske integracije Srbije bi nakon dvadeset godina sukoba i ratova omogućila da se definišu novi odnosi između zemalja u regionu. Ona bi Srbiji dugoročno donela najveće koristi, a za zemlje Zapadnog Balkana stvorila pretpostavke za uspostavljanje stabilnosti i jačanja međusobnog poverenja.

Literatura:

1. Marti Ahtisari, *Misija u Beogradu*, Filip Višnjić, Beograd 2001
2. Sorin Antohi, Vladimir Tismaneanu (ed.), *Between Past and Future. The Revolutions of 1989 and their Aftermath*, Central European University, Budapest 2000
3. Slobodan Antonić, *Zarobljena zemlja. Srbija za vlade Slobodana Miloševića*, Otkrovenje, Beograd 2002
4. Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi sa velikim silama 1949-1955*, Globus, Zagreb, 1988
5. Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad. Jugoslovensko približavanje NATO*, Službeni listi, Beograd 2000
6. Dragan Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956-1961*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2006

7. Ksavije Bugarel, *Bosna. Anatomija rata*, Reč, Beograd 2004
8. Dragan Bujošević, Ivan Radovanović, *5.oktobar*, Beograd 2001
9. Momir Bulatović, *ICTY vs Slobodan Milošević. Neizgoverena odbrana*, Zograf Niš 2006
10. Momir Bulatović, *Pravila ćutanja*, Zograf, Niš 2005
11. Mladan Dinkić, *Ekonomija destrukcije. Velika pljačka naroda*, Stubovi kulture, Beograd 1997
12. Jasna Dragović Soso, *'Spasioci nacije'. Intelektualni opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Reč, Beograd 2004
13. Slavoljub Đukić, *Između slave i anateme: politička biografija Slobodana Miloševića*, Filip Višnjić, Beograd, 1994
14. Misha Glenny, *The Balkans: Nationalism, War and the Great Powers*, Granta Publications, London, 1999
15. Ričard Holbruk, *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo 1998
16. Miodrag Isakov, *Parados*, NS media, Novi Sad 2005
17. Čedomir Jovanović, *Moj sukob sa prošlošću*, Danas, Beograd 2005
18. Dejan Jović, *Jugoslavija. Država koja je odumrla*, Prometej, Zagreb 2003
19. Mladen Lazić, *Račiji hod. Srbija u transformacijskim procesima*, Filip Višnjić, Beograd 2000
20. Lorjn Liz, *Održavanje Tita na površini*, BMG, Beograd 2003
21. Mauricio Masari, *Koji je put Srbije i Crne Gore ka Evropi?*, OEBS, Beograd 2005
22. Dušan Mihajlović, *Povlenske magle i vidici*, Nea, Beograd 2005
23. Jovan Mirić, *Sistem i kriza*, Cekade, Zagreb 1984
24. Kosta Nikolić, *Niko ne sme da vas bije*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2006
25. Momčilo Pavlović, Dejan Jović, Vladimir Petrović, *Milošević – put ka vlasti*, Institut za savremenu istoriju, 2008
26. Milan St.Protić, *Izneverena revolucija*, Čigoja štampa, Beograd 2005
27. Sabrina P. Ramet, Vjeran Pavlaković (ed.), *Serbia Since 1989 – Politics and Society under Milošević and After*, University of Washington Press, Washington, 2007

28. Predrag Simić, *Put u Rambuje*, Nea, Beograd 2000
29. Predrag Simić, *Tito i NATO*, Večernje novosti, Beograd 2008
30. Ivana Spasić, Milan Subotić (ur), *(R)evolucija i poredak*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd 2001
31. Robert Thomas, *Serbia under Milošević: Politics in the 1990s*, Hurst&Co, London, 1999
32. Miloš Vasić, *Atentat na Zorana*, Politika, Beograd 2005

Abstract

Twenty years after the fall of the Berlin Wall:
the Case of Serbia

The fall of the Berlin Wall in 1989 in the states of the Central and Eastern Europe marked the beginning of the transformations of their economies, legal and political systems into modern communities based on market economy, rule of law and political pluralism. The focus that these countries put on the European values was clearly determined and inspired by the idea of the membership in the European Community (EC), which was supposed to secure the final unification of the two parts of European continent that had for half a century been firmly separated by the iron curtain.

After the changes in Serbia that in 2000 began with Milosevic's deposition, Serbia's European perspective remains uncertain. Serbia has signed the SAA, but the provisions of the agreement are still not applied due to insufficient cooperation with the Hague Tribunal. As a result Serbia is in the process of EU integration at the bottom of a list of the countries of the Western Balkans, behind Croatia, Macedonia, Montenegro, Albania and Bosnia and Herzegovina.

This paper defines the key historical and political events in Serbia in the period 1989-2009; it determines how much progress Serbia has made towards European integration in the 20 years since the fall of the Berlin Wall; explains the causes of the current situation and suggests policies that would contribute to speeding up the integration process.

Key words: Serbia, European integration, Kosovo, Policies

Abstrakt

Dvadeset godina od pada Berlinskog zida: slučaj Srbija

Rušenje Berlinskog zida 1989. godine je u državama Centralne i Istočne Evrope označilo početak transformacije njihovog ekonomskog, pravnog i političkog sistema u moderne zajednice koje se temelje na tržišno orijentisanoj privredi, vladavini prava i političkom pluralizmu. Usmerenost ka novim vrednostima bila je jasno determinisana i inspirisana idejom o članstvu u Evropskoj zajednici (EZ), što je trebalo da obezbedi konačno ujedinjenje dva dela evropskog kontinenta koja su tokom pola veka bila razdvojena neprobojnim zidom.

Nakon promena 2000. godine, otpočetih uklanjanjem Slobodana Miloševića sa vlasti, status evropske integracije Srbije je i dalje neizvestan. Srbija je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, ali se odredbe Ugovora još uvek ne primenjuju zbog nedovoljne saradnje Srbije sa Haškim tribunalom. Tako se Srbija, u procesu evropskih integracija, našla na poslednjoj poziciji među državama Zapadnog Balkana, zauzevši mesto iza Hrvatske, Makedonije, Crne Gore, Albanije i Bosne i Hercegovine.

Ovim tekstom definišu se ključne istorijske i političke tačke u razvoju Srbije, Crne Gore i Kosova u periodu od 1989. do 2009. godine; određuje se stanje evropskih integracija sva tri entiteta 20 godina nakon pada Berlinskog zida; objašnjavaju se uzroci takvog stanja; i nudi se predlog odgovarajuće politike koja bi trebalo da doprinese ubrzanju procesa integracije Srbije, Crne Gore i Kosova u EU.

Ključne reči: Srbija, Evropske integracije, Kosovo, politike

Vladimir Pavićević (1978) predaje na Fakultetu Političkih nauka Univerziteta u Beogradu i vodi akademski program u Beogradskoj otvorenoj školi. Magistrirao je u oblasti evropskih studija. U periodu od 2004. do 2006. godine predavao je na Pravnom fakultetu (Odeljenje za političke nauke) Univerziteta Crne Gore. Pavićević je autor, ko-autor ili priređivač nekoliko publikacija u oblasti evropskih studija.

Vladimir Pavicevic (1978) is a lecturer at the Department of Political Sciences at the University of Belgrade and Programme Director of the Belgrade Open School. He holds an MA in European Studies. From 2004-2006 he was a lecturer at the School of Law (Department for Political Science), University of Montenegro, Podgorica. Pavicevic is author or co- author of several books and essays on European subjects.